

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ****SOME ISSUES OF THE USE OF WOMEN'S LABOR
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW**

Свічкарьова Я.В., к. ю. н., доцентка,
доцентка кафедри трудового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ланіна А.А., студентка II курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена деяким питанням застосування праці жінок на важких роботах, роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах в умовах воєнного стану. У зв'язку з тим, що в Україні оголошено воєнний стан, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» деякі трудові права працівників можуть бути обмежені. Цей факт, в свою чергу, викликав зміни, які торкнулися трудового законодавства. У зв'язку з набранням чинності Закону України № 2139-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» жінкам стало дозволено, але за їх згодою, працювати на важких роботах, на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Таким чином, норми – заборони, що передбачені у ч. 1 ст. 174 КЗпП України на період воєнного стану не діють.

У статті проаналізовано історичні аспекти розвитку законодавства щодо гарантій трудових прав жінок; наголошено, що норми міжнародного права стосовно цих питань містять заборону використання жіночої праці на важких роботах, роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці. Авторами висвітлено думки фахівців щодо застосування праці жінок на важких роботах, роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці; зазначено, що необхідно створити відповідні умови для праці жінок, враховуючи їх фізіологічні особливості та соціальну роль в суспільстві. Згадано, що заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах введено беззаступовно. В статті використано висновки медичних досліджень, у яких вказано які саме негативні наслідки для жіночого організму можуть настати в результаті роботи зі шкідливими та небезпечними умовами праці. Авторами зроблено висновки про те, що застосування праці жінок на важких роботах може призвести до негативних наслідків як для самих жінок, так і для держави в цілому, а тому доцільно зберегти гарантії трудових прав жінок, а саме заборону застосування їх праці на важких роботах, роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, навіть у період воєнного стану.

Ключові слова: праця жінок, гарантії трудових прав, воєнний стан, важкі роботи, роботи із шкідливими умовами праці, підземні роботи.

The article is devoted to some issues of the use of women's work in heavy work, work with harmful or dangerous working conditions, underground work under martial law. In connection with the fact that martial law has been declared in Ukraine, in accordance with the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law», some labor rights of employees may be limited. This fact, in turn, caused changes affecting labor legislation. In connection with the entry into force of the Law of Ukraine No. 2139-IX «On the organization of labor relations under martial law», women became allowed, but with their consent, to work in heavy jobs, in jobs with harmful or dangerous working conditions, as well as in underground works. Thus, norms are prohibitions provided for in Part 1 of Art. 174 of the Labor Code of Ukraine are not in force during the period of martial law.

The article analyzes the historical aspects of the development of legislation regarding guarantees of women's labor rights; it is emphasized that the norms of international law regarding these issues contain a ban on the use of women's labor in difficult jobs, jobs with harmful or dangerous working conditions. The authors highlight the opinions of experts regarding the use of women's work in difficult jobs, jobs with harmful or dangerous working conditions; it is stated that it is necessary to create appropriate conditions for women's work, taking into account their physiological characteristics and social role in society. It was mentioned that the ban on the use of women's labor in heavy work and in work with harmful or dangerous working conditions, as well as in underground work, was introduced without reason. The article uses the conclusions of medical studies, which indicate exactly what negative consequences for the female body can occur as a result of working with harmful and dangerous working conditions. The authors concluded that the use of women's labor in hard work can lead to negative consequences both for women themselves and for the state as a whole, and therefore it is advisable to preserve the guarantees of women's labor rights, namely the prohibition of the use of their labor in hard work, work with harmful or dangerous working conditions, even during martial law.

Key words: women's work, guarantees of labor rights, martial law, hard work, work with harmful working conditions, underground work.

Актуальність. Війна торкнулася кожного українця, поділивши його життя на «до» та «після». З 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан. Зруйновано багато будівель, призупинена робота підприємств, установ, організацій, жінки та діти покидають країну, а чоловіки йдуть на фронт.

У цій складній ситуації потребується величезна кількість ресурсів, в тому числі й трудових, тому на сьогодні гостро постає питання щодо організації й оптимізації трудових відносин за таких умов.

Слід зазначити, що законодавством України передбачена охорона праці жінок, встановлено пільги та додаткові гарантії їхніх трудових прав.

Однак, на період дії воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» деякі трудові права можуть бути обмежені.

24 березня 2022 року набрав чинності Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136-IX), у частині 1 статті 9 якого йдеться про те, що «у період дії воєнного стану дозволяється застосування праці жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах» [1]. Таким чином, норми – заборони, передбачені у ч. 1 ст. 174 КЗпП України на період воєнного стану не діють.

І хоча ч. 1 ст. 9 Закону № 2136-IX передбачає обов'язкову згоду жінки на залучення до таких робіт, проте на практиці може скластися ситуація, коли жінка, через певні життєві обставини, буде вимушена працювати з такими умовами, а це в свою чергу, може призвести до

негативних наслідків як для здоров'я самої жінки, так і для країни в цілому.

Мета. На підставі аналізу чинного законодавства та думок науковців щодо застосування праці жінок на важких роботах, роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці автори ставлять за мету зробити висновки щодо внесення змін в чинне законодавство з метою збереження гарантій трудових прав жінок.

Аналіз основних публікацій та досліджень. Дослідженню питань правового регулювання праці жінок приділяли увагу ряд науковців: Вертухова І. А., Герасименко В. В., Грекова М. М., Довженко В. В., Жернаков В. В., Лозан Б. О., Омельченко Т. В., Прокопенко В. І., Прилипко С. М., Руднева О. М., Усенко Т. В., Ярошенко О. М. та інші. Однак, деякі питання, щодо доцільності застосування праці жінок на важких роботах і роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці в умовах воєнного стану потребують додаткової уваги.

Виклад основного матеріалу. Стаття 24 Конституції України закріплює принцип рівності прав жінок та чоловіків [2], однак фактично між ними існує і певна нерівність, обумовлена різними факторами, такими як фізіологічні особливості, репродуктивна функція та соціальна роль. Як слушно зазначав В. І. Прокопенко, «крім роботи на виробництві жінки багато сил і часу приділяють домашньому господарству і вихованню дітей навіть за умови, що це повноцінна сім'я, в якій є чоловік. Тому об'єктивно жінка не може нарівні з чоловіком брати участь у суспільному виробництві. Поширена теорія гармонійного поєднання виробничої праці з материнством є оманливою, оскільки нею приховується експлуатація жінки» [3, с. 383].

Дихотомія стосовно реалізації права на працю і власне праці жінок полягає у тому, що, по-перше, демократичне, гуманне законодавство не може допустити юридичної нерівності осіб чоловічої і жіночої статі в сфері їх вільного вибору виду й місця застосування здібностей до продуктивної суспільно корисної діяльності, а, по-друге, об'єктивно жінка через своє соціальне призначення продовження людського роду, виховання дітей та необхідність ведення домашнього господарства не може нарівні з чоловіком брати участь у суспільному виробництві.

Юридично визначена рівність трудових прав осіб різної статі входить в протиріччя з фактичними обставинами життєдіяльності жінок. Сьогодні багато жінок намагаються поєднувати функцію материнства з безперервною виробничою працею, безвідносно до її виду й особливостей, а це часто призводить до негативних наслідків для їх здоров'я, відбивається на якості виховання і підготовки до повноцінного суспільного життя підростаючого покоління.

У зв'язку з цим слушною є думка П. М. Львової про те, що «...враховуючи фактичну нерівність жінок і чоловіків стосовно реалізації конституційного права на працю, юридично встановлену рівність осіб різної статі в цій сфері, законодавець, проголошуючи останню, повинен додатково створити відповідні умови, необхідні для усунення (у крайньому випадку пом'якшення) впливу фактично існуючих обставин, які й призводять до нерівності. Додаткові умови забезпечення права на працю і праці жінок повинні відігравати компенсаційну роль з тим, щоб трудо-правові можливості чоловіків і жінок досягли фактичної рівноваги, були приведеними до одного знаменника» [4, с. 284].

Про важливість соціальних функцій жінки (роботи в суспільному виробництві і материнства) наголошує у своїх роботах А. В. Макуха [5, с. 343], тому законодавство про працю передбачає низку обмежень у виконанні певних робіт, а при деяких роботах встановлює жінкам пільги і переваги, які залишаються незмінними й під час війни. Навіть у такі складні часи не варто забувати про важливість соціальної ролі жінки у суспільстві.

Слід зазначити про те, що історії відомі випадки залучення жінок до робіт на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах під час воєнних дій.

Наприклад, під час Першої світової війни у зв'язку з гострою нестачею робочої сили офіційно було дозволено застосування на підземних роботах жіночої та дитячої праці. На підставі ст. 87 Основних Державних Законів (1906) тимчасово, аж до закінчення воєнних дій, постановлено: до нічних і підземних робіт на кам'яновугільних копальнях Європейської Росії допускаються особи жіночої статі, а також малолітні робітники, які не досягли п'ятнадцятирічного віку.

А під час Великої Вітчизняної війни жінки в СРСР стали залучалися на всі виробництва і на всі роботи без жодного винятку. У Директиві Наркому вугільної промисловості СРСР В. В. Вахрушева «Про впровадження жіночої праці у вугільній промисловості» зазначалося, що необхідно «перевести всіх чоловіків, що підлягають заміні жінками, на роботи в забій і на проходження виробок. На звільнені місця направити жінок» [6, с. 157].

Якщо звернутися до документів міжнародного рівня, які містять положення щодо забезпечення трудящим жінкам здорових і безпечних умов праці, то слід відзначити, що провідна роль у їх створенні належить Міжнародній організації праці (МОП).

Так, принцип недопущення жінок до важких фізичних робіт був вироблений у міжнародному праві одним із перших. У Конвенції МОП про використання свинцевого білила в малярній справі від 25 жовтня 1921 року № 13 йдеться про те, що всім жінкам, незалежно від віку, забороняється виконувати малярні роботи промислового характеру з використанням свинцевого білила, сірчанокислотного свинцю або інших, що містять барвники у складі.

21 червня 1935 року була прийнята Конвенція МОП № 45 про застосування праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду. Згідно з нормами цього документа, жодна особа жіночої статі, яким би не був її вік, не може бути використана на підземних роботах у шахтах, за винятком таких категорій трудящих: 1) жінок, які займають керівні пости й не виконують фізичної роботи; 2) жінок, зайнятих санітарним і соціальним обслуговуванням; 3) жінок, що проходять курс навчання й допущені до проходження стажу в підземних частинах шахти з метою професійної підготовки; 4) інших жінок, які повинні спустатися час від часу в підземні частини шахти для виконання робіт нефізичного характеру.

Згідно з положеннями Конвенції МОП про максимальний вантаж, допустимий для перенесення одним працівником № 127 використання жінок при регулярному перенесенні вантажів вручну, крім легких вантажів обмежується. Коли жінки зайняті перенесенням вантажів вручну, встановлюється максимальна величина такої ваги, значно нижча, ніж дозволена для перенесення ваги для дорослих чоловіків [7, с. 101].

Як уже зазначалося, відповідно до статті 174 Кодексу законів про працю України забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню). Забороняється також залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок, а також граничні норми підіймання і переміщення важких речей жінками затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, за погодженням із центральним органом

виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони праці [8]. Схоже положення міститься й у статті 10 Закону України «Про охорону праці» забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [9].

Граничні норми підймання і переміщення важких речей жінками встановлені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 10.12.93 № 241 «Про затвердження граничних норм підймання і переміщення важких речей жінками» [10].

Слід зазначити, що викладені норми – заборони введено в чинне законодавство на підставі проведених медичних досліджень, стосовно того, яким саме чином впливає робота зі шкідливими умовами, з підйманням й переміщенням вантажів на стан здоров'я жіночого організму.

Наприклад, відповідно до таких досліджень «при підйомі тяжких речей у черевній порожнині підвищується тиск. У свою чергу, через постійно підвищений внутрішньо-черевний тиск з часом розвивається генітальний пролапс. Повний пролапс матки характеризується майже завжди

одночасно виворотом стінок піхви, опущенням та випаданням сечового міхура та прямої кишки, що супроводжується нетриманням сечі, атрофією слизових оболонок, тазовими болями тощо» [11, с. 82]. Таким чином, заборона або обмеження використання праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або ж небезпечними умовами праці, обумовлена тим, що в силу своїх фізіологічних особливостей жінка не може працювати на рівні з чоловіком незважаючи навіть на гендерну рівність. І найважливішим фактором для встановлення цих заборон є особливості жіночого організму та його репродуктивна функція.

Висновок. На підставі викладеного вище, можна зробити висновок про те, що шкідливі, небезпечні умови праці, підземні роботи негативно впливають на стан здоров'я жіночого організму, що в свою чергу, може призвести до негативних наслідків щодо репродуктивної функції (ускладнення вагітності, пологів, народження дітей з вадами, різними захворюваннями).

І хоча норми Закону № 2136-IX передбачають обов'язкову згоду жінки на залучення до таких робіт (ч. 1 ст. 9), на нашу думку, все ж таки є недоцільним застосовувати працю жінок на важких роботах, на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах. Справа в тому, що можливі шкідливі наслідки від таких робіт можуть не тільки вплинути на стан здоров'я самої жінки (наприклад, втрата працездатності, встановлення інвалідності), а й призвести до негативних наслідків для держави в цілому (погіршення демографічної ситуації, народження дітей з різними захворюваннями тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 / Верховна Рада України; Закон № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник. Х. : Фірма «Консум», 1998. 480 с.
4. Львова П. М. Особливості правового регулювання служби жінок-працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ* № 11 (2000): 283–287.
5. Макуха А. В. Охорона праці жінок-важливий інститут трудового прав. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16955/1/147.pdf>
6. Трофименко М. С. Особливості праці жінок на підприємствах вугільної промисловості (2014). *Право та інновації* № 4 (8). 2014. С. 156–162.
7. Ібрагім Суфян Саад. Міжнародно-правові норми про охорону праці жінок. *Право і суспільство* № 3 (2) (2015): 98–103.
8. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 / Верховна Рада УРСР; Кодекс України № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
9. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 / Верховна Рада України; Закон № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
10. Про затвердження Граничних норм підймання і переміщення важких речей жінками: МОЗ України; Наказ № 241 від 10.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194-93#Text>
11. Дронова В. Л. Генітальний пролапс-аспекти етіології та патогенезу, сучасні основні методики хірургічної корекції. *Клінічна анатомія та оперативна хірургія* № 13.3 (2014): 82–85.